

MOWA I JEJ MECHANIZMY

Mowa to akt słownego porozumiewania się. Jest przedmiotem badań szeregu dyscyplin naukowych. Definicji jest bardzo dużo. Przywołam kilka z nich. Według Stanisława Grabiasa mową nazwiemy „zespół czynności, jakie przy udziale języka wykonuje człowiek poznając świat i przekazując jego interpretacje innym uczestnikom życia społecznego”.¹ Leon Kaczmarek podaje, że mowa „jest aktem w procesie językowego porozumiewania się w słowie. W akcie tym osoba mówiąca przekazuje informację, a rozmówca -odbiorca ją odbiera”.² Genowefa Demelowa uważa, iż „istota mowy polega na przekazywaniu i odbiorze informacji. Są to dwa procesy w sensie fizjologicznym, jeden zaś w sensie społecznym (porozumienie). Owo porozumienie możliwe jest tylko wówczas, gdy obydwie strony, tzn. nadawca i odbiorca, znają ten sam język”.³

W słowniku logopedycznym mówienie definiowane jest jako „budowanie wypowiedzi słownej. Polega na wytwarzaniu treści myślowych i przekazywaniu ich odbiorcy za pomocą odpowiednich ruchów narządów mownych. Proces mówienia obejmuje zarówno czynności dokonujące się w mózgu, jak i czynności obwodowych narządów mownych. Efektem mówienia jest wypowiedź słowna”.⁴

Wszystkie definicje mowy odnoszą się do ludzi. Tylko my posiadamy zdolność do komunikowania się za pomocą słów. Możemy wypowiadać słowa, słuchać wypowiedzi innych, rozumieć je i reagować na przekazywane treści. Potrafimy nie tylko umieć wymówić kilkadziesiąt odrębnych dźwięków, lecz także łączyć je w wyrazy, zdania i tworzyć logiczne wypowiedzi.

Mowa nie jest umiejętnością wrodzoną, dziecko przyswaja sobie ją od najbliższego otoczenia drogą naśladownictwa. Wielokrotnie powtarzane przez rodziców nazwy przedmiotów, znajdujących się w otoczeniu dziecka, zostawiają słuchowe ślady w jego mózgu. Dziecko usłyszawszy potem daną nazwę potrafi sobie wyobrazić przedmiot, do którego ona się odnosi, czyli potrafi zrozumieć znaczenie wyrazu, z czasem umie również nazwać przedmiot.

¹ Stanisław Grabias, Marek Kurkowski, *Logopedia Teoria Zaburzeń Mowy*, UMCS, Lublin 2012, s. 15.

² Leon Kaczmarek, *Nasze dziecko uczy się mowy*, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1977, s.19.

³ Genowefa Demelowa, *Elementy logopedii*, WSiP, Warszawa 1979, s. 7.

⁴ Ewa Małgorzata Skorek, *Z Logopedia Na Ty Podreczny słownik logopedyczny*, Oficyna wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005, s. 103.

ROZWÓJ MOWY

Rozwój mowy, mimo że uwarunkowany jest genetycznie, możliwy jest jedynie w kontaktach z innymi ludźmi, ze środowiskiem społecznym. Kontakty te zachodzą dzięki umiejętności mówienia i rozumienia tekstów słownych. Leon Kaczmarek w książce zatytułowanej „Nasze dziecko uczy się mowy”⁵ wyróżnił okresy kształtowania się mowy dziecka:

-**etap przygotowawczy (od 3 do 9 miesiąca życia płodowego)** Wykształcają się zawiązki narządów mowy. Tworzą się organy nadawcze przygotowujące drogi nerwowe i oddechowe oraz organy kontrolujące ośrodek słuchu, wzroku i czucia;

- **okres melodii (od 0 do 1 roku życia)** Pierwszym przejawem komunikacji jest krzyk. Od 2-3 miesiąca życia pojawia się głuźnienie, czyli przypadkowe dźwięki na zasadzie odruchu bezwarunkowego. Aktywność ruchowa sprzyja wydawaniu dźwięków. Następnym etapem jest gaworzenie. Wtedy zaczyna się w umyśle dziecka proces kojarzenia (złożona czynność umysłowa). Dziecko wydaje dźwięki, które powstają w wyniku ruchów narządów mowy oraz dźwięków usłysanych z otoczenia;

- **okres wyrazu (od 1 do 2 roku życia dziecka)** Rozwija się sprawność artykulacyjna w wymowie samogłosek (oprócz nosowych) i większości spółgłosek. Wyrazy trudniejsze w artykulacji dziecko opuszcza. Ważna jest część nagłosowa i końcowa wyrazu. Wypowiedź jednowyrazowa jest często nośnikiem ogromnego ładunku treściowego. W tym czasie rozszerza się zakres rozumianych słów, bogaci słownictwo, doskonalą artykulacja, a dziecko buduje coraz bardziej skomplikowane wypowiedzi, często już dwuwyrazowe;

- **okres zdania (od 2 do 3 roku życia)** Pojawiają się liczniejsze, coraz bardziej skomplikowane gramatyczne, proste zdania. Usprawnia się system fonologiczny przy wymowie głosek zmiękczonej (p', b', m', n' ś, ź, ć). Większość głosek wymawiana w izolacji brzmi poprawnie, w wypowiedziach spontanicznych jest jednak upraszczana. W szczególnie trudnych artykulacyjnie fragmentach, dziecko dokonuje substytucji (zamiany na łatwiejsze).

- **okres swoistej mowy (od 3 do 7 roku życia)** Następuje u dziecka rozbudowana aktywność ruchowa, zainteresowanie zjawiskami świata zewnętrznego i własną osobowością. Dziecko zadaje mnóstwo pytań dotyczących nazwania, objaśnienia przyczyn i skutków, utrwała się wymowa głosek, pojawiają się trudniejsze głoski: sz, ż, cz, dż, r i samogłoski nosowe. Doskonalą system gramatyczny i frazeologiczny. Przyjmuje się, że sześciolatek powinien

⁵ Leon Kaczmarek, *Nasze dziecko uczy się mowy*, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1977, s.52-55.

mieć już mowę opanowaną na tyle, by mógł w pełni uczestniczyć w procesie edukacji szkolnej.

Doskonalenie się mowy, przedstawione w powyższych okresach, postępuje wraz z rozwojem motoryki narządów artykulacyjnych. Każda sprawność zależy od dojrzałości i gotowości układu nerwowego do jej nauczenia się. Często zdarza się, że dziecko przed ukończeniem 5 roku życia nawet jeśli nie posiada wad organicznych czy obciążeń z okresu ciąży- okołoporodowego nie wymawia niektórych głosek prawidłowo, ponieważ nie został zakończony rozwój narządów wytwarzających głos i mowę. Zdaniem wielu badaczy błędy te mieszczą się w granicach normy rozwojowej.

Rozwój mowy u każdego dziecka jest zróżnicowany, uwarunkowany indywidualnymi cechami poszczególnych osób, a także wieloma czynnikami zewnętrznymi i wewnętrznymi.

ZABURZENIA MOWY

Wady wymowy dają się zauważyć najczęściej w szkole podczas pierwszych kontaktów z grupą. Rozpoznanie i określenie zaburzeń u podopiecznych powinno stanowić początek działań ochronnych i kompensujących każdego nauczyciela. Młodszy wiek szkolny to właściwie ostatnia chwila na reakcję rodziców oraz nauczycieli, a także udzielenie pomocy wszędzie tam, gdzie potrzebna jest fachowa diagnoza i terapia logopedyczna.

Zaburzenia mowy i języka to termin szeroki znaczeniowo. Określa się nim wszelkie nieprawidłowości w komunikacji słownej; występujące zarówno z przyczyn egzogennych (zewnętrznych) jak i endogennych (wewnętrznych), aż po zupełne milczenie włącznie. Do podstawowych zaburzeń mowy jako procesu komunikacji należą: opóźniony rozwój mowy; zaburzenia artykulacji jak belkotanie, dysgłosje; nosowanie, jakanie, nerwowe, ośrodkowe i obwodowe zaburzenia mowy i głosu: afazja, dysartria, mutyzm; zaburzenia w schorzeniach psychicznych; dysgramatyzm; autyzm, mutyzm, logofobia.

Wśród dzieci najczęściej spotyka się wady artykulacyjne określane mianem dyslalii. Należy je niwelować jak najwcześniej, gdyż często kształtują ujemne cechy osobowości takie jak np. nieśmiałość, zamykanie się w sobie, poczucie mniejszej wartości. Wady wymowy utrudniają naukę, rodzą różne frustracje. Według Genowefy Demelowej „dyslalia to nieprawidłowość w realizacji jednej głoski, kilku głosek a nawet wszystkich lub niemal wszystkich od razu, tzw. belkot. Zachowane są rytm, melodia i akcent, ale mowa jest zatarta, mało zrozumiała lub zupełnie niezrozumiała”.⁶ W obrębie dyslalii możemy wyróżnić

⁶ Genowefa Demel, *Elementy logopedii*, WSiP, Warszawa 1979, s.40.

wszelkiego rodzaju seplenienia, reranie, nieprawidłową wymowę głosek k, g, mowę bezdźwięczną i inne odchylenia od normalnej artykulacji.

Seplenienie to nieprawidłowa wymowa głosek: s, z, c, dz, sz, ż, cz, dż, ś, ź, ć, dź. Rozróżnia się między innymi następujące rodzaje seplenienia: międzyzębowe, boczne, wargowo- zębowe, przyzębowe, świszczące.

Nieprawidłową realizację głoski r nazywamy reraniem. Wyróżnia się rodzaje rotacyzmu: języczkowe, policzkowe, wargowe, między zębowe, podniebienne, gardłowe, dźwięk pomiędzy y a e.

Do wad artykulacji, które polegają na nieprawidłowej pracy języka zaliczamy wadliwą wymowę k, g. Głoski te wymawiane są jak t, d, często opuszczane lub artykułowane ze zwarcie krtaniowym, przypominającym chrząknięcie.

Mowa bezdźwięczna polega na wymawianiu głosek dźwięcznych bezdźwięcznie. Podczas ich wymawiania nie drgają wiązadła głosowe.

Nosowanie zachodzi wówczas, gdy głoski nosowe wymawiane są jak głoski ustne lub odwrotnie- gdy głoski ustne łączą się z rezonans nosowym. W pierwszym przypadku mówimy o nosowaniu zamkniętym, w drugim o nosowaniu otwartym.

Opracowała: Marzena Krzak